

Ганна Білик

СУБ'ЄКТ ТВОРЧОСТІ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ З НІЧИМ

У статті розглядається проблематика ідентичності у суб'єкта творчості. Він проходить шлях почергових ідентифікацій із своїми творіннями. Якщо згодитись із думкою французького автора М. Бланшо, що творіння відначально є "Нічим", первинною порожнечею, мусимо визнати також, що, в такому випадку, суб'єкт творчості ідентифікується із нічим. Ця ідея корелює із ідеєю про ризикованість, навіть небезпеку стану творчості.

Ключові слова: суб'єкт творчості, творіння, ідентифікація з нічим.

Bilyk G. Subject of creativity: identity with nothing

In this text the problem of identity of subject of creativity is examined. It passes the way of next identities with his creations. If we agree with the French author M. Blanchot's opinion, that creation is Nothing initially, initial emptiness, we must recognize too that in this case the subject of creativity is identities with nothing. This idea correlates with the idea about risk and even danger of state of creativity.

Key words: the subject of creativity, creation, identity with nothing.

Билык А. Субъект творчества: идентификация с ничем

В данной статье рассматривается проблема идентичности у субъекта творчества. Он проходит путь поочередных идентификаций со своим творением. Если согласиться с мыслью французского автора М. Бланшо, что творение изначально есть "Ничто", первичной пустотой, мы должны согласиться и с тем, что субъект творчества в таком случае идентифицируется с ничем. Эта идея коррелирует с идеями о рискованности и даже опасности состояний творчества.

Ключевые слова: субъект творчества, творение, идентификация с ничем.

У статті досліджується питання про процес ідентифікації у суб'єкта творчості. Стан суб'єкта при ідентифікації із творінням ставить поспідовно й інші питання, які ми також розглядаємо: з чого мусить складатися суб'єкт у своїй структурі ідентичностей, щоб корелювати із своєю творчістю; чим ідентичність суб'єкта творчості відрізняється від ідентичності суб'єкта взагалі, тобто що у вимір ідентичності

додає фактор творчості, і чи є фактор творчості основним для визначення ідентифікації. Вирішення цих питань є метою цієї статті, предметом дослідження – ідентичність суб’єкта творчості.

Актуальність дослідження зумовлюється сучасним загальнонауковим інтересом до питання ідентичності, що свідчить про наявність культурного запиту щодо досліджень ідентичностей саме у множині, у їх розмаїтті та у їх співвідношенні із іншими культурним утвореннями. Принципово по-новому розуміємо ми сам процес творчості. Зазвичай процес творчості порівнюють із процесом збагачення, набуття нового, швидше цінного. Традиційний підхід створює навколо фігури творця ореол позитиву – у сенсі набуття нового досвіду, збагачення особистості. Так ми можемо розуміти творця як того, хто росте особистісно. Радикально протилежною є думка М. Бланшо, який розуміє процес творчості жорстким протистоянням між суб’єктом і творінням, яке є апіорі набагато більше самого суб’єкта творчості та його можливостей. Творець у його інтерпретації має мало спільного із тою фігурою, яку стереотипно змальовує шкільний підхід. Саме з причин розуміння Бланшо творчості як спустошення та винищення “Я”, розуміння в негативному ключі (не морально, а метафізично), ми зацікавлені у використанні його теоретичної спадщини.

У методологічному аспекті для нас важливими є насамперед розуміння та інтерпретація предмета, виходячи із його внутрішніх особливостей, тому аналітика відбувається як герменевтика суб’єкта творчості. Суб’єкт творчості в цьому тексті – транслятор творіння, наділений всіма ознаками суб’єктності; творіння можна ототожнити із натхненням і ідеєю твору, воно є рушійною силою процесу творчості; ідентичність розуміється як сукупність фактів самовизначення та саморозуміння.

Теорія творчості та ідеї М. Бланшо

Сам процес творчості у Бланшо постає як шлях втрат та ризиків, за його думкою, творіння є первинне “Ніщо”, здатне втягувати в себе, знищувати. Його характеристики – відначальна порожнеча та можливість промовляти крізь суб’єкта творчості. Воно, творіння, дає можливість до існування – письменнику бути письменником, поетові поетом.

Крім того, творчість – єдина умова існування суб’єкта творчості: “поет існує лише поетично, як можливість вірша, і в цьому сенсі після нього, хоч і перед ним” [1]. Ані суб’єкт творчості, ані творіння одне до одного не зводяться. Це наче кола часткового перетинання і там, де це перетинання відбувається, творіння втілюється через суб’єкт, а суб’єкт існує як суб’єкт творчості: “натхнення – зовсім не дар поезії

тому, хто вже існує, це існування, дане тому, хто ще не виник” [1, с. 231]. Поет не переживає свій твір, як можна з плином часу пережити дещо або когось, поет живе разом із твором і в ньому гине.

Тому постає питання, як відбувається процес ідентифікації у суб’єкта творчості в хронологічному аспекті, адже кожне творіння “виробляє” нового поета, його загибель у творі не є метафорою – вочевидь, той, хто написав один твір, не є тим самим, хто пише інший, і не є тим суб’єком, хто живе громадянським життям, і всі ці суб’єкти нешизофренічно зібрані в одне тіло; і при тому суб’єкт не зникає як суб’єкт сам по собі. Вирішенням проблеми є ідея М. Бланшо про невинність шепоту творіння, яка полягає в постійному повторі одного творіння в суб’єкті, творіння, яке він не здатний виразити. Ця ідея підтверджується досить часто – мається на увазі повтор у одного автора однієї теми, невдоволеність створеним, вимога до переробок, неможливість завершення. Ці характеристики не лише притаманні відомим авторам, але і знайомі багатьом, кому довелося створити власний твір – текст, танець, пісню.

Для того, щоб провести ідею специфічної ідентичності суб’єкта творчості, треба оформити спочатку коротко теорію творчості. Ми приймаємо схему, де творіння більше творця, де творець транслює творіння, а оскільки воно його переважає, то повне висловлення творіння неможливе. Є ще одна причина – невисловлюваність, тобто слова нездатні передати творіння. Тому виникають такі проекти, як творіння нової мови. Не обов’язково буквально (хоча є і проекти типу новояза чи заумної мови), так, мову автора може сприймати теоретик [3] або кожен читач, змушений до трансформацій, до власної зміни, щоб підлаштуватись під нове письмо [4]. Письмо, особиста нова мова, уже самою собою намагається передати творіння. Творець, передаючи (транслюючи, записуючи) творіння, поступається йому, визнає його перевагу, відмовляється від себе, втрачає себе. Для того, щоб очистити місце для творіння. Це означає, що є місце тільки для одного дечого (одиниці, що висловлюється). На момент передачі так і є: неможливо говорити водночас від двох осіб, їх треба хоча б випускати почергово.

Тому ми говоримо не ідентичність, а ідентичності, які проявляються одна за одною, а із Бланшо можна погодитись у тому варіанті, що суб’єкт творчості весь час висловлює свої творіння і тому весь час висловлює “Його”, і для того, щоб це було можливо, змушений змінити “Я” на “Воно”, яке універсально підходить усім голосам у його творах. Без драматизму можна сприймати це як надання собі такої форми, яка

могла би прийняти будь-який зміст. Таке внутрішнє формування не обов’язково свідоме і може мати прояви догравання в житті театральних ролей, чи договорення подумки неприємної розмови.

Це означає, що суб’єкт володіє таким ступенем внутрішньої пластичності та порожнечі, що може прийняти в себе сторонній зміст. І ще він може його присвоїти. Ідентичність – це, по суті, присвоєння собі уявних “Я”, тих, які відповідають внутрішнім і зовнішнім потребам. Порожнеча необхідна, щоб висловити творіння, присвоєння необхідне для “Я”, воно обирає собі відповідне і присвоює, маскує порожнечу, яка відкриється для наступної трансляції.

Властивості творіння

Інший момент сторонності та власності. У нас немає підстав виносити творіння, те первинне “Воно”, що промовляє із середини суб’єкта до і на момент творчості, десь за межі самого цього суб’єкта. Ми можемо говорити про впливи, про відчуття, рефлексії суб’єкта над сторонніми ідеями, про раптовість натхнення, і його штучні виклики за допомогою спеціальних засобів, а не про саме по собі об’єктивне існування сховища натхнень та творінь десь окремо від свідомості.

Можливість штучного викликання за допомогою галюциногенів стану, схожого до стану натхнення, дозволяє дійти висновку про те, що стан творчості – лише один із можливих станів свідомості, який може викликати звикання та залежність. Крім того, він може зіграти у реальність, ставши більш бажаною для свідомості реальністю, ніж навколишня. Сам образ реальності – також людський конструкт, тому якійсь з реальностей може надаватися вищій статус.

Повертаючись до творіння, ми не можемо з повною впевненістю сказати, як його розуміти і де його поміщати. Дещо, що є властивістю свідомості, здатне до тренування (може бути викликаним за допомогою асоціацій чи сторонніх засобів, ритуалу), не володіє матеріальністю, може виражатись за допомогою ідеї (яка не в повній мірі може бути передана як слово, образ, дія або предмет), підкорює собі всі дії людини не гірше фізіологічних потреб (це демонструє бажана швидкість виконання запиту натхнення), має тимчасовий характер. Ми можемо лише описати найбільш повно якості цього явища, але це буде в кращому випадку “насичений опис” за Гірцом [2], а не розуміння самого явища, як би цього хотілося досягти згідно з герменевтичною програмою. Правда, Гірц вважав, що “насичений опис” – єдине, що нам дано при дослідженні явища.

Суб’єкт і множинність ідентичностей

Творіння, лишимо його як дещо, як “Воно”, оскільки воно зміню-

ване та нечітко виражене, впливає на ідентифікації суб'єкта, який знаходить його всередині себе. Творіння суб'єкт знаходить всередині себе, воно є його внутрішнім і водночас більшим. Якщо творіння виступило як ідентифікатор, суб'єкт став суб'єктом творчості.

Суб'єкт творчості – це стан суб'єктності в момент актуалізації творіння та процесу творчості. Якщо візьмемо більш загальний механізм ідентифікацій, то можна представити його як процес запитів та підтверджень/непідтверджень. Сама мова та управління дієслова виражають цей процес: ідентифікація з чим. Саме співвіднесення із чимось і образ цього чогось визначають процес ідентифікації. Візьмемо за основу ідентифікацію соціальну, згідно з фахом або статусом: я студент, я культуролог. Це включає в себе як уявлення про те, чим є студент, якими характеристиками він володіє, так і роботу за співвідношенням: чи відповідаю я цим характеристикам. Так само візьмемо і механізм ідентифікації із творінням. Якщо воно є Воно, то, щоб співвіднести із ним, треба і самому бути хоча б частково Ним.

Це виводить до ще одного питання – як утримуються різні ідентичності в одній особистості, але нічого не можемо сказати, окрім того, що саме завдяки наявності особистості вони і утримуються. Особистість уже сама по собі допускає ідентифікацію не з одним ідентифікатором, а з кількома (я студент, танцюрист, комуніст і кішка на карнавалі – така фраза не викличе відчуття шизофренії).

Множинна ідентичність автора залишає сліди – у творах, у щоденниках, у враженнях інших людей. Сам вислів про можливість людини бути різною свідчить якщо не про множинність її ідентифікацій, то про багатогранність самої особистості за якістю. Зрештою, ми можемо назвати це явище зміною соціальних ролей та заспокоїтись – адже перехід від однієї теорії до зовсім іншої часто виглядає як закриття теми. Щоправда, примірка та актуалізація різних соціальних ролей є нічим іншим як ідентифікацією з ними. І часто саме соціальні ролі виконують роль ідентифікаторів. Множинність ідентифікацій ми вважаємо однією з ключових властивостей як особистості, так і суб'єктності. Ця множинність не заважає бути однією фізичною особою. Ми лише звертаємо увагу на збільшену множинність у суб'єкта творчості, за рахунок його ідентифікацій із своїми творіннями.

Ці кілька ідентифікацій не заперечують одну особу, вона лише дає їм всім прихисток у собі. І мова йде про силу творчих ідентифікацій, які не звучать як “я автор, я музикант”, а є ідентифікацією із самим твором, може і з персонажем, а передусім із твором. Ця ідентифікація займає місце в особистості, підміняючи собою інші. Всі ідентифіка-

ції, які ми приводили для прикладу (комуніст, танцюрист, студент) є соціальними ролями, які, хоч і можуть ґрунтовно оформлювати та детермінувати все життя людини, наче лишають ще місце для “Я”, для такого рівня особистої наповненості, яке дозволить сказати: я – дещо інше, аніж комуніст, танцюрист і студент, це все – конструкт, а ще є основа, “Я”. “Творчі ідентифікації” не лишають місця цьому “Я”, воно має перетворитися на порожнє місце, щоб його можна було наповнити. Тому саме творча діяльність перетворює “Я” на “Воно”. За силою своєї дії ідентифікації соціальних ролей дозволяють суб’єкту пам’ятати своє громадянське ім’я, творчі ідентифікації заміщають собою це громадянське ім’я.

“Пусте місце”: ідентифікація з нічим

Який би варіант ми не приймали, при ідентифікації із власним твором, автор приймає на себе його суттєві характеристики. Ідентифікуючись із творінням (якщо згодитись із Бланшо, що творіння первинно є нічим), суб’єкт творчості також ідентифікується з нічим.

У випадку визнання одного натхнення на одного автора, одного невпинного творіння у суб’єкта творчості, він постає як суб’єкт із внутрішньою порожнечою на місці ідентифікації. Ототожнення себе із голосом творіння, із твором хоч і створює ілюзію наповненості, різноманітності, яскравості самовизначення, містить у собі пустоту, первинну відсутність. А якщо допустити різність творінь на одного суб’єкта, то його внутрішня основа має виглядати як система пустот. І навіть якщо ми відмовимось від ідеї того, що творіння є нічим, ситуація із ідентифікаціями суб’єкта творчості все одно виглядає як набір порожнин, притому порожнин вже готових до використання. Припустимо, що автор пише твори і по чергово ідентифікується із кожним із них. Їх кількість, по черговість мали б спричинити свій змінний характер. І це наповнення треба кудись вміщувати. Наявність ще своєї, окремої ідентичності, власної, не пов’язаної із ідеєю творчості, чи пов’язана із нею мінімально, призводить до визнання кількох ідентичностей автора. І в будь-якому разі для наповнень творчих ідентичностей йому треба мати пугу форму до наповнення.

Бланшо, до ідей якого ми часто звертаємось, пропонує варіант стратегії порятунку такої власної ідентичності – сховок у щоденнику. Він аналізує щоденники письменників і доходить висновку, що автор рятує в щоденнику себе шляхом занотування себе. Щоденник виявляється ухиленням від письма.

Суб’єкт творчості відрізняється від суб’єкта наявністю творіння і порожнин. Відрізняється зведенням суб’єктності з “Я” до “Воно”,

до іншого рівня, який не позбавляє його суб'єктності, але змінює її, робить такою собі суб'єктністю для всіх. Таким утворенням гнучкої суб'єктності, яке може вмістити будь-що. І тут суб'єктність є не останнім, а тільки першим словом, здатністю до наповнення, формою. Суб'єкт творчості не втрачає своєї суб'єктності, не перестає бути особистістю, як носій свідомості і одиниця самостійної сутності.

Структура ідентичності суб'єкта творчості складається із порожнин, які здатні прийняти в себе творіння, щоб ідентифікуватися із ним, для найповнішого висловлення, окрім порожнин є ще традиційне наповнення – соціальні ролі, психологічне “Я”, і всі вони можуть бути витісненими, чим більше порожнин потребуватиме творіння. Ось тепер бере початок мова про порятунок від письма у щоденнику, щоб зберегти своє громадянське ім'я, про стратегії ухилення від творіння, виверти в письмі. Творіння визначає суб'єкта творчості, дає йому життя та визначає його ідентифікацію, – вочевидь, суб'єкт творчості не є суб'єктом іншої формації, а саме творчості, тому саме творіння є важливішим для самовизначень, і саме воно витісняє всі інші ідентифікатори як побічні.

Література:

1. Бланшо М. Пространство литературы / Пер. с франц. Б. В. Дубин, С. Н. Зенькин, Д. Кротова, В. П. Большаков, Ст. Офертас, Б. М. Скуратов. – М: “Логос”, 2002. – 288 с.
2. Гирц К. Интерпретация культур / К. Гирц; Пер. с англ. – М. : “Российская политическая энциклопедия” (РОСПЭН), 2004. – 560 с. (Серия “Культурология XX век”).
3. Делез Ж. Критика и клиника / Пер. с франц. О. Е. Волчек и С. Л. Фокина. Послесл. и примеч. С. Л. Фокина. – СПб. : Machina, 2002. – 240 с. (XX век. Критическая библиотека).
4. Подорога В. А. Человек без кожи (материалы по исследованию Достоевского) / Социальная философия и философская антропология. Труды и исследования [Сборник статей]. – М. : РАН Ин-тут. Философии, 1995. – С. 213-272.

Рецензент:** доктор мистецтвознавства, професор кафедри теорії культури та філософії науки Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна **З. І. Алфьорова